

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

Rahime Karayığit'in "Mâlikî Fakih'i Abdullah b. Vehb'in (v. 197/812) Hadisçiliği ve el-Câmi'ine Ait Tefsir Bölümü" Adlı Kitap Değerlendirmesi Üzerine

Sedat YILDIRIM*

Mâlikî Fakih'i Abdullah b. Vehb'in (v. 197/812) Hadisçiliği ve el-Câmi'ine Ait Tefsir Bölümü adlı kitabımız üzerine Rahime Karayığit tarafından kaleme alınan değerlendirme metni, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nin bir önceki sayısında neşredilmiştir.¹ Yapılan değerlendirmede isabetli görmediğimiz birçok tenkit yapılmış ve bu tenkitlerle çalışmamızın bilimselliğine gölge düşürüldüğü gözlemlenmiştir. Çalışmanın noksanlıktan hâli olduğunu iddia etmesek de ilgili yazıda temelsiz görülen dikkate değer on eleştiri burada cevaplanacaktır. Mezkûr değerlendirme yazısındaki eleştiriler ve tarafımızca bu itirazlara yapılan tenkitler maddeler hâlinde şöyledir:

1. Karayığit:

"Girişte dikkat çeken hususlardan biri, kitabın yazma nüshasındaki eksik ibarelerin çalışmanın ancak sonuç kısmında söz konusu edilmesidir (s. 261). Bu durum konuya ilişkin yapılması muhtemel değerlendirmelerin bu bölümde eksik kalması sonucunu doğurmuştur."²

Karayığit nüsha hakkında bazı muhtemel değerlendirmelerin Giriş kısmında eksik bırakıldığını iddia etmektedir. Hâlbuki çalışmanın Giriş kısmında nüshanın varlığı, müellife nispeti, râvileri ve müstensihî gibi meseleler ele alınmıştır. Dolayısıyla bu hususa yoğunlaşırken bazı hadis metinlerinin eksik olduğu yönündeki bilgi burada değil, -Karayığit'in dikkatinden kaçan- ilgili rivayetlerin geçtiği yerlerde (s. 127, 137, [dp. 376 ve 411]) ve daha sonra Sonuç kısmında (s. 261) verilmiştir. Dolayısıyla Karayığit'in konuya ilişkin yapılması muhtemel değerlendirmelerin "eksik kalacağı" yönündeki endişesi yer-sizdir. Zira mezkûr bilgi, tarafımızca Giriş'te değil, daha uygun görülen yerlerde zaten okuyucuyla paylaşılmıştır. Bu durum, Karayığit'in dikkatli bir okuma yapmadığını ortaya koymaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, seyildirim@agri.edu.tr
Orcid No: 0000-0001-5758-8229

1 Rahime Karayığit, "Sedat Yıldırım. Mâlikî Fakih'i Abdullah b. Vehb'in (v. 197/812) Hadisçiliği ve el-Câmi'ine Ait Tefsir Bölümü. İstanbul: Hiperyayın, 2019, 288 sayfa" *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2020, sy. 58, s. 129-34.

2 Karayığit, "Sedat Yıldırım", s. 129.

2. Karayığit:

“(...) Ancak incelenen kişinin yakın/uzak hocaları, onlarla geçirdiği zaman dilimi, hocalarından kaç rivayette bulunduğu gibi hususları dikkate alan bir taksim, hadis rivayetinin bölgesel yayılım ağlarını görme ve ulema hareketliliğini tespit etme imkânı ve reberildi. Keza *el-Câmi*’in meşruiyet kazanma süreci ve yayıldığı coğrafyalar konusu da bahsedilen problemten dolayı akim kalmıştır.”³

Karayığit, İbn Vehb’in hocalarıyla ilgili bazı hususlarda eksiklerin olduğunu iddia etmektedir. Çalışmamızda Abdullah b. Vehb’in hocalarıyla olan ve hadisle ilgili görülen ilişkilerine yer verilmiş (bazı örnekler için bk. 19-20, 23, 25, 62), İbn Vehb’le ilişkili olmayan ve sadece hocalarını ilgilendiren biyografik bilgiler zikredilmemiştir. Fakat Karayığit bu eleştirisinde, İbn Vehb’in her hocasıyla sanki özel bir zaman geçirdiği hakkında kaynaklarda uzun bilgilerin olduğu ve yazarın bu bilgileri dikkate almadığı yönünde bir yanılığa düşmektedir. Ayrıca *el-Câmi*’in meşruiyet kazanma sürecinin incelenmediğine yönelik eleştiri de isabetsizdir. Zira *el-Câmi* için herhangi bir meşruiyet süreci söz konusu değildir. Dolayısıyla bu konuya ayrıca değinmenin de bir anlamı yoktur. Kısacası İbn Vehb, hocaları ve *el-Câmi*’i konusunda “ulaşabildiğimiz kaynaklarda” gördüğümüz önemli bilgilere çalışmada yer verilmiştir.

3. Karayığit:

“Giriş bölümünün hoca-talebe münasebetine ayrılan başlığında (s. 62) “İmam Mâlik İbn Vehb’e duyduğu güvenden ötürü İbn Vehb’den bizzat hadis rivayetinde bulunmuştur” bilgisi verilmiş, kitabın EK-2 kısmında ise Mâlik’in *Muvatta*’da İbn Vehb’den rivayetinin olmadığı belirtilmiştir. Bu durumda Mâlik’in bu rivayetleri hangi eserinde naklettiği merak konusudur.”⁴

Karayığit, Mâlik’in İbn Vehb’e itibar ederek naklettiği rivayetin hangi eserinde geçtiğinin merak konusu olduğunu belirtmektedir. Hâlbuki biz nakledilen bu rivayetin İmam Mâlik’in *Muvatta*’nda veya kendisine nispet edilen herhangi bir eserinde geçtiğini iddia etmiyor ve mezkûr rivayetın çalışmanın Giriş kısmında (s. 28-9) ve “Mâlik b. Enes (d. 93-711 / ö.179/795) ve Abdullah b. Vehb” başlığı altında (s. 254) detaylıca aktarıyor ve dipnotta bu rivayetın hangi kaynaktan geçtiğini de ayrıca belirtiyoruz. EK-2’de zaten *Muvatta*’da İbn Vehb’e ait bir rivayetın olmadığını ifade ediyoruz. Dolayısıyla adı geçen sayfalarda Mâlik’in İbn Vehb’den aktardığı rivayetın içeriği ve geçtiği kaynak hakkında bu kadar açık bilgiler verilmişken, Karayığit’in bunu bir çelişki değil bilinçli bir tercih olarak görmesi gerekirdi.

3 Karayığit, “Sedat Yıldırım”, s. 129-30.

4 Karayığit, “Sedat Yıldırım”, s. 130.

4. Karayığit:

"Bu bölümde öncelikle Kitâbü't-Tefsîr'lerin müstakil bir kitap ya da eser olarak hadis kitaplarına ne zaman girdiği, sonraki dönem tefsir yazımına ne ölçüde kaynaklık ettiği soruları cevaplanmalı ve metinde İbn Vehb'in *el-Câmi*'inin bu bağlamdaki konumu ve hicri 3. asırdaki tefsir yazım geleneği ile ortak ve farklı yönleri belirtilmeliydi."⁵

Karayığit'in Kitâbü't-Tefsîr'lerin "bir kitap" ya da "eser" olarak hadis kitaplarına girdiği ifadesi de eleştiriye açıktır. Zira Kitâbü't-Tefsîr'ler, hadis kitaplarının -özellikle de el-Câmi' türü eserlerin- dışında olan müstakil çalışmalar değil, aksine bu kitapları oluşturan ana kı-sımlardır. Bu durum İbn Vehb'in *el-Câmi*'i için de geçerlidir (s. 39). Esasen bu husus açıktır. Diğer taraftan İbn Vehb'e ait *Kitâbü't-Tefsîr*'in sonraki tefsirlere olan kaynaklığı gibi bilgilerin araştırılması bir hadisçiden çok tefsir araştırmacılarının işidir. Ayrıca çalışma esnasında İbn Vehb'in tefsirciliğiyle ilgili devam eden araştırmalar da bulunmaktaydı.⁶ Dolayısıyla çalış-mada hadis alanı merkeze alındığından bu hususa yer verilmemiştir.

5. Karayığit:

"Yazar, Birinci Bölüm'de temsili olarak 108 rivayete yer verse de kitabın orijinaline ba-kıldığında üç ciltte toplam 1062 rivayet bulunduğu görülür. Elbette bir çalışmanın konu edindiği eserdeki tüm rivayetleri incelemesi beklenemez. Ancak örnek grubun seçi-minde nasıl bir yol izlendiğini bilmek her okuyucunun hakkıdır."⁷

Karayığit, çalışmada neden sadece 108 rivayetin seçildiği hususunda bilgi verilmediğini iddia etmektedir. Hâlbuki bu konuda Birinci Bölüm'ün hemen girişinde neredeyse iki say-falık bilgi verilmiştir (s. 18, 67-8).⁸ Bu bilgilendirmede İbn Vehb'in eserinde geçen rivayetle-rinden, *Kütüb-i Tis'a*'nın rivayetleri ile metin muhtevası ve sebab-i nüzul bakımından ben-zerlik ve farklılık arz eden rivayetlerin ele alınacağı yönünde bilgi verilmiştir. Karayığit bu hususta okuyucu için gösterdiği hassasiyeti maalesef yazar için göstermemiştir.

5 Karayığit, "Sedat Yıldırım", s. 130.

6 <http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/findrecords.php>, (erişim tarihi: 25 Temmuz 2020); <http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/findrecords.php>, (erişim tarihi: 25 Temmuz 2020).

7 Karayığit, "Sedat Yıldırım", s. 130.

8 İlgili çalışmada geçen bilgi şöyledir: "İşte biz bu tür sorulara cevap bulabilmek ve bu şekilde İbn Vehb'in rivâyetleri hakkında bilgi sahibi olmak adına, bu bölümde İbn Vehb'in Tefsîr'inde geçen rivâyetleri, tek tek incelemek sûretiyle, sonraki dönemde otorite kazanmış Kütüb-i Tis'a rivâyetleri ile karşılaştırma yapıp "benzerlik ve farklılık arz eden rivâyetleri" tespit etmeye çalıştık. Ayrıca âyetlerin "açıklanmasında ve bağlamının" bilinmesinde önemli bir etken olan "inîş sebebi" gibi konularla alakalı rivâyetleri de Kütüb-i Tis'a'nın ilgili rivâyetleri ile karşılaştırmaya özen gösterdik. Bu çalışmamız sonucunda İbn Vehb'in Tefsîr'inde geçen 108 rivâyeti, Kütüb-i Tis'a'nın ilgili rivâyetleri ile karşılaştırmaya gayret gösterdik. İbn Vehb'in Tefsîr'inde geçen rivâyetlerden her birinin öncelikle Türkçe tercümesi verilmiş ve ardından kısa bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Daha sonra bu rivâyet Kütüb-i Tis'a rivâyetlerinde geçen metinle karşılaştırılmıştır. Metinler arası karşılaştırma yapılırken, aradaki önemli farklar tespit edilmeye çalışılmıştır" (*Mâlikî Fakih'i Abdullah b. Vehb'in (v. 197/812) Hadisçiliği ve el-Câmi'ine Ait Tefsir Bölümü*, İstanbul: Hiperyayın, 2019, s. 67-8).

6. Karayığit:

“Yazar, İbn Vehb’in eserindeki rivayetleri incelerken her bir rivayeti Türkçe’ye çevirmiş, mukayese edilen *Kütüb-i Tis’a* rivayetlerini ise Arapça vermiştir. İbarelerin bir kısmının Türkçe, bir kısmının Arapça verilmesi lafız mukayesesini güçleştirmektedir.”⁹

Belli ifadeler etrafındaki farklılıkların iyi anlaşılmasıyla ilgili çok az rivayet dışında, *Kütüb-i Tis’a* rivayetlerinin neredeyse tamamının tercümesi verilmiştir. Çalışmanın birinci bölümü kabaca gözden geçirildiği takdirde dahi bu durum anlaşılacaktır. Ayrıca -bazı istisnalar hariç- ifade farklılıklarının iyi anlaşılması için *Kütüb-i Tis’a* rivayetlerinden Arapça kelime ve cümlelere yer verildiğinde, aynı şekilde İbn Vehb’e ait rivayetin ilgili kelime ve cümleleri de Arapça verilmiştir (örnekler için bkz. s. 71-2, 74, 85-6, 88, 122, 125). Dolayısıyla araştırmanın “ibarelerin bir kısmının Türkçe, bir kısmının Arapça verilmesi” iddiası gerçeği yanıltmamaktadır.

7. Karayığit:

“Eserde *el-Câmi’* ile *Kütüb-i Tis’a* arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılsa da bu tam olarak başarılammıştır. Zira yazarın konu hakkındaki ifadeleri çoğu zaman herhangi bir bilgi vermeyecek şekilde müphemdir. Fâtiha Süresinin 7. âyetiyle ilgili değerlendirmeler bu hususa örnek verilebilir: ‘Bu âyetle ilgili muhtelif rivayetler nakledilmiştir (...)’ (s. 69-70).”¹⁰

Karayığit burada ilgili açıklamanın tamamına değil, bağlamından kopardığı bir kısma yoğunlaşmaktadır. Hâlbuki sûre hakkındaki değerlendirmenin tamamını kendi bütünlüğünde inceleydi iddia edilen müphemlik söz konusu olmayacaktı. Yazının 132. sayfasında Nur sûresinin 33. ayeti hakkında yapılan eleştiride de mezkûr tutum söz konusudur. Karayığit’in zikretmediği kısım şöyledir:

“İbn Vehb dedi ki: “Bana Abdurrahman b. Zeyd, babasından şöyle haber vererek dedi ki: -âyette geçen- “Gazaba uğramışların” ifâdesinden kast edilen Yahûdilerdir. -Âyette geçen-” Sapmışların” ifâdesinden kast edilen ise Hristiyanlardır.”

Rivâyette Fâtiha Süresi’nin 7. âyetinde geçen iki kelimedenden kast edilenlerin Yahûdi ve Hristiyanlar olduğu yönünde bilgi verilmiştir. *Kütüb-i Tis’a* eserlerinde bu âyet hakkında birçok rivâyet bulunmaktadır. Bu rivâyetler arasında İbn Vehb’in rivâyetine yakın olan rivâyet, Tirmizî’nin Sünen’inde ve Ahmet b. Hanbel’in Müsned’inde geçen rivâyetlerdir. Tirmizî’de geçen bir rivâyet, İbn Vehb’in rivâyeti ile mana bakımından aynıdır. Rivâyetin ilgili metni şöyledir: (...) Müsned’de ismi mübhem olan biri tarafından bu mana nakledilen rivâyet ise şu şekildedir: (...)

9 Karayığit, “Sedat Yıldırım”, s. 130.

10 Karayığit, “Sedat Yıldırım”, s. 131.

Öte yandan "diğer kaynaklarda", Fâtiha Sûresi'nin bu âyeti hakkında İbn Vehb'in rivâyetinden farklı rivâyetlerde bulunmaktadır. Nitekim Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Müsned ve Muvatta'da adı geçen âyet hakkında rivâyetler farklı aktarılmıştır. Bu rivâyetler, imam amin dedikten sonra cemaatin amin demesi ve namaza başlayıp fatihayı bitirdikten sonra kısa bir süre beklemek -sukut etmek- gibi muhtelif mevzular içermektedir. Anladığımız kadarıyla bu rivâyetlerde, غير المغضوب عليهم ولا الضالين, ifâdelerinden neyin kastedildiği konusunda bilgi verilmemiştir."¹¹

Görüldüğü gibi konu net bir şekilde ortaya konmuştur. Münekkidin ifadeleri bağlamından kopararak sunması meseleyi anlaşılmasız hâle getirmiştir. Ayrıca Karayığit'in "Zira yazarın konu hakkındaki ifadeleri "çoğu zaman" herhangi bir bilgi vermeyecek şekilde müphemdir" diyerek hem zikrettiği sayfalar hakkında hem de geniş bir bölüm (s. 67-218) hakkında gerçeği yansıtmayan bir yargıda bulunduğunu göstermektedir. Takdir edilir ki uzun bir bölümün bilgi ifade ettiğinin ispatlanması bir cevap yazısı açısından mümkün değildir. Fakat anılan sayfaları okuyan kişi ilgili yargının temelsiz olduğunu rahatlıkla görecektir.

8. Karayığit:

"Yazarın bu bölüm için önerdiği ikinci husus, senedin müntehâsi açısından değerlendirilmesidir. Ancak daha Bakara Sûresi 125. âyetin yer aldığı dördüncü örnekte yazar, ortaya koyduğu kriteri terk eder ve rivayetin merfûluk-mevkûfluğuna dair herhangi bir bilgilendirme yapmaz (...)"¹²

Karayığit, rivayetlerin son râvî açısından değerlendirilmesi kriterinin Bakara Sûresi 125. âyetinin yer aldığı örnekte ihlal edildiğini ve rivayetin merfûluk-mevkûfluğuna dair herhangi bir bilgilendirme yapılmadığını iddia eder ve devamla ref' problemine değinilmemesini eleştirir. Öncelikle bu iddia da diğerleri gibi temelsizdir. Çünkü Karayığit'in zikrettiği rivayet ve son râvî değerlendirmesi detaylıca ve bir bütün olarak çalışmada verilmiş (s. 73-5) ve bu hususta şöyle denilmiştir:

"Adı geçen Kütüb-i Tis'a kaynaklarında rivâyetlerin tamamı Hz. Ömer'e dayanmakta olup, rivâyetler "حدثنا و أخبرنا" sîgaları ile edâ edilmiştir (s. 75)."

Dolayısıyla Karayığit'in eleştirisi yersizdir. Ref' problemi ise çalışmamızın konusu dâhilinde olmadığı ve bu konuda daha önce tez ve antitez niteliğinde çalışmalar bulunduğu için işlenmemiştir. Bununla birlikte çalışmamızda İbn Vehb ekseninde rivayetler arası farklılıklar hakkında açıklamalara yer verilmiştir (s. 69).

9. Karayığit:

"Yazarın burada İbn Vehb'in tariklerini tespit ederek bunları *Kütüb-i Tis'a*'da kaç farklı kanaldan geldiğini göstermesi ilmî bir çabadır. Ancak mesele yazarın ifadelerindeki

11 Yıldırım, *Mâlikî Fakih'i Abdullah b. Vehb*, s. 68-9.

12 Karayığit, "Sedat Yıldırım", s. 131.

müphemlik sebebiyle *el-Câmi*'de tahkik edildiğinde, onun ortak isnâdları bir isnâd şeklinde gruplandırarak bunları “farklı senedler” şeklinde niteleyip okurla paylaştığı görülmüştür.”¹³

Öncelikle Karayığit'in “onun ortak isnâdları bir isnâd şeklinde gruplandırarak...” ifadesi muğlaktır ve tam olarak bununla ne ifade etmek istediği anlaşılmamaktadır. Anlayabildiğimiz kadarıyla Karayığit bu eleştirisinde İbn Vehb'e uzanan ortak sened zincirlerinin ayrı senedler olarak okuyucuya sunulduğunu iddia etmektedir. Hâlbuki ortak senedleri ayrı ayrı senedler olarak okuyucuya sunmak gibi ne bir açıklamamız ne de bir eğilimimiz söz konusudur. İkinci Bölümde *Kütüb-i Tis'a*'nın her biri için ayrı bir başlık açtık ve ilgili başlık altında İbn Vehb kanalıyla söz konusu eserde geçen ve birbirinden farklı olan tarikleri okuyucuyla paylaştık (s. 221, 225, 230, 236, 239, 244, 247, 250). Bu açıklamanın, ortak isnâdların bir isnâd şeklinde gruplandırılmasıyla ve bunların “farklı senedler” şeklinde okurla paylaşılmasıyla hiçbir ilgisi yoktur.

10. Karayığit:

“İkinci Bölüm'e dair dile getirilebilecek en temel eleştirilerden biri, yazarın bir müellifin kitabında İbn Vehb rivayeti bulduğunda bunu doğrudan etkilenme olarak okura sunmasıdır. Oysaki bir müellifin bir isnâdı daha fazla kullanması onun doğrudan o kişiden etkilendiğini göstermez.”¹⁴

Kütüb-i Tis'a'da İbn Vehb'e ait bir rivayetin bulunması çalışmamızda “doğrudan olmasa da” bir etkilenme olarak değerlendirilmiştir. Şöyle ki *Kütüb-i Tis'a* müellifleri genel olarak sahih kabul ettikleri rivayetleri eserlerine almışlardır. Örneğin Buhârî, Müslim ve Ebû Davud gibi muhaddisler binlerce rivayet içinden sahih kabul ettikleri rivayetleri seçerek eserlerini oluşturmuşlardır. Söz konusu bu müelliflerin bir rivayeti kabul etmesinde rivayetin senedinde geçen râvileri çok etkilidir. Dolayısıyla *Kütüb-i Tis'a*'da İbn Vehb'e ait birçok rivayetin bulunması, bu rivayetlerin seçiminde İbn Vehb'in etkili olduğunu göstermektedir. Bu hususu anlamaya engel bir etken bulunmamaktadır. Bizim söz konusu etkilenmeden kastımız da bundan ibarettir.

Sonuç olarak Karayığit'in bazı eleştirileri yukarıda görüldüğü üzere temelsiz ve kabul edilemezdir. Daha da önemlisi anılan eleştiriler münekkidin eserin tamamını dikkatlice incelemeyi düşündürmektedir. Ayrıca bazı noktalarda yazarın tercih hakkı görmezden gelinmiştir. Ayrıca Karayığit'in bu itirazları, konuyu araştırarak zamanı bulamayan okuyucuda çalışmamız hakkında olumsuz bir intiba oluşturmaya yetecektir. Kanaatimizce bu durum, eleştirmen için manevi bir sorumluluk doğuracaktır ki bunun da telafisi manevî açıdan çok güçtür.

13 Karayığit, “Sedat Yıldırım”, s. 133.

14 Karayığit, “Sedat Yıldırım”, s. 132.